

Viljo Uusinoka

Elämää Ylä-Satakuntalaisessa maalais-
talossa viime vuosisadanvaihteen mo-
lemmin puolin

Esitykseni perustuu melkein yksinomaan muistitietoon. Pääasiassa vanhemmiltani kuultuun tai itse kokemaani. Eräät tiedot ovat melko vanhoja. Isäni oli syntynyt jo 1851.

En noudata kronologista enkä muutakaan järjestystä muistitietoja esittäessäni.

Olen elänyt lapsuuteni ja nuoruuteni maalaistalossa, jossa vuosisadan alussa neliönmuotoista pihaa ympäröi rykelmä erilaisia rakennuksia. Niistä tärkein oli pirttirivi, jossa n. 8x8 m suurinen pirtti ja toisessa päässä melkein yhtä suuri pakari, jonka perässä 2 kamaria.

Neliön muotoinen piha jakaantui kahtia. Pirttirivin puoleisella sivulla oli miespiha, jossa miehet kesäisin ruokalevolla makailivat. Karjarakennusten puoleisella sivulla oli karjapiha eli tarka. Pihoja erotti jyrkäv, n. 2 m korkea hirsiaita.

Karjapihaan ajettiin talvella metsästä havuja eli hakoja, jotka hakattiin hakotukin päällä hakokirveellä pieniksi ja levitettiin tasaiseksi kerrokseksi tarhaan. Keväällä niitä olikin jo aika paksu kerros. Jos pääsiäisenä oli kaunis ilma kokoontui lapsia ja nuorisoakin leikkimään puhtaiden havujen päälle, siinä hypättiin hypinlautaa, vedettiin väkikapulaa, oltiin numeroisilla, lymysillä ym. Asiaan kuului myöskin seinän viereen rakennettu kiikku eli keinu, joka pääsiäisen jälkeen purettiin, mutta oli pyhät ahkerassa käytössä.

Mieleen muistuu pirtin suursiivous, joka suoritettiin jouluksi ja juhannukseksi. Erikoista oli lattian pesu. Lattia oli maalaamaton

paksuista lankuista tehty. Edellisenä päivänä tekivät miehet kuudesta valtavan suurta varsiluutaa muistuttavan sudin. Pesussa kaksi rotevaa naista alkoi tällä sudilla hangata lattiaa, kolmas heitti sudin alle vettä, kotitekoista suopaa ja santaa. Meistä lapsista oli hauskaa olla sudin päällä painona. Puhdasta tuli, mutta lattia myös kului. Museoina olevista pirteistä näkee lattian kuluminen niin, että oksan kohdat ovat jääneet koholle.

Pesun yhteydessä siivottiin muutakin, mm. sänkyihin vaihdettiin uudet oljet, joita pantiin niin paksultti, että aluksi oli vaikeata pysyä sängyssä. Olkien päälle pantiin röttti eli hurstiraiti, tyyryn päälle ohuempi päänalusraiti. Peitteenä oli tækki. Erillisiä yöpukuja ei tunnettu.

Talossa oli tietenkin aika paljon karjaa, joka koottiin kesäisin laiturilta yöksi mainittuun havutarhaan. Kun karja siinä kesäyöt majaili muuttuivat havut havulannaksi, joka ajettiin pellolle.

Lehmien hoito usein laiminlyötiin. Sensijaan hevosista pidettiin hyvä huoli. Hevonen oli talonpojan paras apu. Olin heti kansakoulusta päästyäni talvet hevosajossa. Minulla oli oma nimikkohevonkin, johon kovasti kiinnyin. Kun ensimmäisen maailmansodan aikana pakko-otettiin hevosia Venäjän armeijalle, menetin minäkin hevoseni sotaan. Ikävöin sitä kovasti jopa itkeskelin sen kohtaloa. Vasaran eno minua lohdutteli, sanoi että Raamatussakin sanotaan, ettei karvajalkaa saa itkeä. Pian unohdin ikäväni ja jouduin itsekin parin vuoden kuluttua sodan melskeeseen talvella 1918.

Hevosen lihaa ei syöty. Nykyisin suosittua lihamakkaraa iljeksyttiin, kun tiedettiin, että siihen oli käytetty hevosen lihaa. Kun hevonen viime vuosisadalla tuli lopetettavaksi se kyllä nylettiin ja nahka otettiin talteen, mutta ruho aina kuopattiin. Pitäjällä oli vakituinen hevosnylkyri, joka oli melkein yhteiskunnan ulkopuolella, piiskuriin verrattava.

Minun muistiaikanani vanha tai sairas hevonen myytiin teurastamolle, mutta myyjä aina valvoi, että se todella teurastettiin, ettei vanha palvelija saanut joutua hevoskauppiaille rääkättäväksi.

Kesällä aloitettiin työpäivä klo 6. Sitä ennen juotiin sikurilla

jatkettu aamukahvi ja syötiin sen kanssa kakkoa eli rievää. 8-9 syötiin suurus ja 2-3 päivällinen. Työt lopetettiin klo 7 ja sen jälkeen juotiin kahvit ja syötiin ehtoollinen. Naisten työpäivä oli paljon pidempi.

Isä kertoi, että ennen työpäivä aloitettiin klo 4 ja päätettiin illalla klo 8.

Muistan miten me talon omat pojat vähän kadehdimme piikoja ja renkejä, joilla oli vapaata vuodessa kokonainen pyhäinpäivän jälkeinen viikko, ja me pidimme vapaata vain maanantaipäivän. Se olikin ainoa vapaapäivä. Vapunpäivä ei eronnut muista työpäivistä. Kaikki kirkolliset juhlapäivät ja sunnuntait olivat tietenkin vapaapäiviä lukuunottamatta kotieläinten hoitoa ja naisten taloustöitä. Keisarin syntymä- ja muut merkkipäivät oli tarkoitettu juhlapäiviksi, mutta niitä ei pidetty. Pappi, lukkari ja suntio olivat näinä päivinä kirkossa siltä varalta, että jos joku tulisi kirkkoon niin pidettäisiin jumalanpalvelus. Tavallisesti ei ketään tullut eikä tyhjälle kirkolle tarvinut saarnata.

Muistan Ramanovien hallitsijasuvun 300-vuotisjuhlat v. 1913. Ei erikoisemmin niitäkään juhlittu. Keisarin kuva tosin ripustettiin luokkahuoneen seinälle. Olin silloin kansakoulussa.

Ruoka oli vielä minunkin muistiaikanani melko yksipuolista. Voita eikä täysimaitoa ei arkisin syöty. Sunnuntaiaamuisin oli useimmiten voitakin pöydässä. Lautasia ei käytetty. Jokaisella oli vain lusikka, jolla lusikoi keittoa samasta kupista. Piimää jokainen ryyppäsi vuoronsa mukaan samasta tuopista. Ennenvanhaan käytettiin puulusikoita, jotka nuoltuna pantiin seinässä olevaan lusikkakalkkuun ja pestiin vain lauantaisin. Kun renki tuli syksyllä taloon, oli hänen ensimmäinen työnsä tehdä itselleen lusikka. Muistan, kun usein ruostuneiden peltilusikoiden tilalle tulivat alumiinilusikat, olivat hienoja.

Juhlaruuat olivat erikseen. Jouluna pöytä notkui herkkuja. Laskiaisena syötiin sianmakkaraa ja pannukakkua. Pääsiäisen erikoisruoka oli mämmi. Munia ei pääsiäisenä syöty. Helluntaina keitettiin maidosta ja kananmunista herkullista munakeittoa. Isän lapsuudessa keitto tehtiin koppelon munista, joita lapset metsästä kokosivat.

Pyhäinpäivänä erikoisesti juotiin sahtia, jota tehtiin yleensä muiksikin juhlapäiviksi. Pirtin pöydällä oli aina katajainen kaljatuoppi, josta kalja ei saanut koskaan loppua. Siitä sammuttivat janonsa myös vieraat kulkijat.

Pöytälaatikossa oli aina korissa kuivaa leipää sekä silakkakuppi. Penkillä nurkassa oli piimäpytty, jossa kauha. Jos tuli nälkä näitä voi käyttää, ei sentään vieraat kulkijat niin kuin kaljatuoppia.

Kulkijoita olikin monenlaisia, oli kerjääviä vanhuksia, rihkama-kauppiaita, laukkuryssiä, kuohariryssiä ja muuten vain kulkijoita. Kaikki he saivat talossa ilmaisen yösijan. Tuotiinpa heille leveälle pirtin penkille vähän vuodevaatettakin.

Edellä oli jo puhe kesätöistä. Talvipuolella ei ulkotöissä oltu pimeän aikana. Aamuja ja iltoja ei kuitenkaan jouten vietetty, tehtiin puhdetöitä.

Aamulla kuudelta miehet alkoivat kolistella töidensä kanssa. Tekivät puuastioita, rekiä ym. Syksyisin tehtiin tallukkaita. Naiset kehräsivät, kutoivat kankaita ym. Isä muisti vielä ajan, jolloin ei ollut edes tulitikkuja. Ne tulivat Suomessa yleiseen käyttöön vasta 1850-luvun lopussa.

Puhdetöitä tehtiin päreen valossa. Tuli päreisiin saatiin "pesästä", lämmitysuunin palotilasta. Joskus tulta haettiin naapurista esim. kahviprännärillä. Puutyön tekijä tarvitsi valkeannäyttäjän. Sitä näyttämään joutuivat varttuneemmat lapset. Oli vaikeata pitää palavaa pärettä niin, että se hyvin valaisi. Valkean näyttäjä ei kiitosta saa, oli vanha sanonta. Naisille päre paloi pihdissä, kun he esim. kehräsivät. Myöhemmin riippui pirtin katosta suuri öljylamppu, jonka valossa kaikki näkivät tehdä työnsä.

Sauna on aina kuulunut välttämättä suomalaiseen elämään. Viime vuosisadalla lämmitettiin sauna joka päivä, jolloin myös "vihdottiin" (kylvettiin). Kun sauna oli aina lämmin viihtyivät siellä saunasirkatkin. Isä kertoi niiden sirityksen siellä kuuluneen.

Minun kotiseudullani eivät naiset ja miehet vihtoneet yhdessä.

Naiset pesivät kyllä miesten selät, mutteivat olleet silloin riisuutuneet, ainoastaan vähän vähentäneet vaatetustaan. Naiset vihtoivat vasta sitten, kun miehet olivat menneet vaatteet kainalossa pirttiin pukemaan.

Sauna oli pyhä paikka, siellä ei saanut mekastaa, varsinkin viheltäminen oli kielletty. Kerrottiin tarinoita miten piru oli vienyt viheltelijöitä mennessään. Kun tarinoihin myös uskottiin, oltiin kyllä saunassa hiljaa.

Saunaa käytettiin muuhunkin kuin vihtomiseen. Siellä palvattiin lihat, tehtiin maltaat ym.

Talollisilla oli monia velvollisuuksia, joista mainittakoon mm. ruotuvaivaisten hoito, joka ruodun eri taloissa saattoi olla eri tasoista. Isä kertoi, että heille tuotiin kerran ruodun erästä talosta kaksi vanhaa vaivaista sontarattailla. Kyytimies nosti rattaiden lavon pystyyn, pudotti vanhukset pihaan ja ajoi nopeasti pois.

Eräs rasitus talollisilla oli maanteiden kunnossapito. Kirkossa kuulutettiin milloin vallesmanni kulkee tiesyynissä. Isännän tuli silloin olla tieosuudellaan. Jos hän ei ottanut lakkia päästään ja kumartanut, kun vallesmanni saapui, ei tie kelvannut, vaikka olisi ollut miten hyvässä kunnossa tahansa. Jos osasi olla hyvin kohtelias, niin huonompikin tie saattoi kelvata. Myöhemmin ei enää tarvinnut isännän olla lakki kourassa kun tiesyyni kulki. Kuulutettiin kirkossa, mitä kunkin tieosuudelle vielä piti tehdä. 1920-luvun alussa maantiet siirtyivät valtion kunnossapidettäväksi.

Yksi talollisten rasitus vielä viime vuosisadalla oli hollikyyti, joka lakkautettiin jo 1883. Isä kertoi usein olleensa hollikyydissä. Kuka oli vuoronsa mukaan hollitalossa viikon kerrallaan odottamassa kyytiä. Isä joutui joskus pelättyyn postin kyytiin. Posti kulki silloin kaksi kertaa viikossa Tampereelta Turkuun haarautuen Lauttakylässä Poriin. Kerrankin isä joutui viemään postia Salmista Karkkuun Karvolle, joka oli seuraava hollitalo. Oli talvi, postilla oli oma reki, jonka eteen valjastettiin hollihevon. Matkaan lähdettiin yöllä. Sattui, että Karkussa tuli vastaan jono heinäkuormia. Posteljooni nukkui reessään. Heinäkuormat eivät

antaneet tietä, eikä isäkään uskaltanut ajaa sivuun, kun oli paljon lunta, olisi postin reki kaatunut. Tähän sähinään posteljooni heräsi, nousi seisomaan, veti esiin aseensa ja ärjäisi kiroten: Tie auki täällä tulee posti. Pian heinäkuormat ajoivat sivuun, jotkut kaatuivatkin, mutta posti jatkoi viivytyksettä matkaansa. Posti oli silloin pääasiassa kaupunkien välistä. Jos joskus sattui maaseudulle joku lähetys jäämään, kuulutettiin siitä kirkossa ja sai sen hakea joko sakaristosta tai pappilasta.

Metsä on aina ollut Suomen talonpojan tuki ja turva. Konesahoja oli jo 1700-luvulta alkaen alettu perustaa pikku jokien koskiin. Sahattiin lankkuja yksinomaan vientiä varten. Sahojen perustaminen oli luvan varaista ja lupia ei paljoakaan myönnetty. Kun lankkujen kysyntä ulkomailla kasvoi alkoi 1800-luvun alkupuolella suurimittainen käsin sahaus, joka jatkui aina vuosisadan lopulle asti.

Isäkin veljensä kanssa sahasi lankkuja kaiket talvet pääasiassa 1870-80 luvuilla. Lankut vietiin talvikelillä Poriin myytäväksi. Sahaajapari sahasi päivässä 12 lankkua, joka oli myös kuorma Poriin viettäessä. Niistä saatiin n. 1 mk kappaleesta. 1870-luvun alussa tuotiin useimmiten palatessa Porista suolakuormat rahtina Tampereelle. Kuorma oli n. 3 tynnyriä ja rahti 4 mk tynnyriltä.

Leipä oli talonpojan pääruoka. Vielä vuosisadan vaihteen aikoihin Ylä-Satakunnan taloissa leivottiin ruisleipää vain 2 kertaa vuodessa. Leipä oli aina kuivaa syötäessä kuitenkin rouheaa ja miellyttävää syödä.

Lisäksi leivottiin lauantaisin ohrakakkoa eli rievää. Syksyisin tehtiin suuret määrät perunalimppua ja varikakkoa. Vehnästä elinistä tehtiin vain juhlapäiviksi ja vieraita varten kaupasta ostettiin Räävelin (Tallinnan) myllyn jauhoja. Kotimaisia vehnäjauhoja ei silloin vielä ollut.

Vähän sen ajan sairaanhoidosta.

Lääkäri oli naapuripitäjässä, mutta hänen apuunsa harvoin turvaututtiin. Sanottiin jostakin sairaasta: kyllä hän kohta kuolee, siellä jo lääkäriäkin kuljetettiin. Yleensä turvaututtiin vanhoihin parannuskeinoihin. Isä kertoi, että nälkävuosina 1867-68

usein sattui, että nälkäinen kulkija söi talossa puuroa ja söi sitä niin paljon, että kuoli vatsakipuun. Eräskin kulkija oli saanut naapurissa uutispuuroa ja syönyt ahneuksissaan sitä lii-
kaa, kun hän tuli meille oli jo hyvin sairas. Sattui talossa ole-
maan vanha parantaja, joka panetti sairaan kaulaa myöten lämpi-
mään hevossontakasaan. Siellä hän ähki ja voivotteli, mutta nuk-
kui vihdoin. Hänet kaivettiin esiin. Puristeltuaan vaatteitaan
lannasta jatkoi hän terveenä matkaansa.

Minäkin muistan miten paiseen päälle pantiin vasta nyljetyn hii-
ren nahka, mutta kun tämä ei auttanut, otettiin nurkan takaa
pissaista multaa ja tehtiin siitä laasti paiseen päälle ja se
kyllä auttoi. Virtsa olikin paljon käytetty haavan lääke. Muis-
tan miten eräs mies pani vahingossa kätensä käsin pyöritettävän
puimakoneen kitaan. Sormet murskaantuivat aika pahoin. Mies ei
suostunut menemään lääkäriin. Sormet oiottiin ja sidottiin lu-
jasti siteellä. Mies pissasi pari kolme kertaa päivässä sitee-
seen. Kun siden n. 3 viikon kuluttua avattiin, oli käsi terve.
Jotkut sormet jäivät vähän vääriksi, mutta mitä se haittasi.
Jos ei sauna, terva ja viina auta on tauti kuolemaks, on sa-
nonta joka kuvaa silloisia lääkkeitä pissan lisäksi.